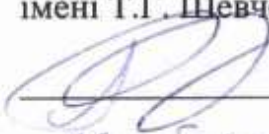

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Затверджено

на засіданні вченої ради ННІ історії та
соціогуманітарних дисциплін імені
О.М.Лазаревського
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

 /Андрій КАТОЛИК/
«29» березня 2024 року

ПРОГРАМА

фахового випробування з педагогіки

**для вступу на навчання для здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
ОНП «Освітні, педагогічні науки»**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма вступного іспиту зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», ОНП «Освітні, педагогічні науки» для підготовки докторів філософії в галузі педагогіки на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти передбачає виявлення теоретичних знань і практичних умінь і навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Програма вступного іспиту дає змогу визначити рівень та якість підготовки вступників на третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти.

Головним завданням програми вступного іспиту із спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», ОНП «Освітні, педагогічні науки» є з'ясування на рівні світоглядної позиції ступеня осмислення і усвідомлення науковцями-початківцями генези розвитку педагогічної науки та педагогічної практики, сутності і значення педагогіки, засад національної освіти; комплексна перевірка якості професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, стану їх готовності до дослідницької діяльності в галузі педагогіки.

Зміст програми охоплює в повному обсязі основні педагогічні категорії, поняття, терміни, факти, передбачає чітке структурування і розподіл навчального матеріалу за основними розділами: «Історія педагогіки», «Загальні основи педагогіки», «Дидактика» та інші.

Основною вимогою до вступників є високий рівень педагогічної освіченості, культури, знань, уміння застосувати здобуті знання при здійсненні наукового дослідження, що визначається вступним іспитом зі спеціальності.

На вступному іспиті вступники повинні **знати:**

- ключові поняття педагогічної науки;
- історію виникнення, становлення педагогіки як науки, стан її сучасного розвитку та актуальні проблеми;
- суттєві ознаки особистості як педагогічного феномену, основні фактори, що впливають на її формування і розвиток;
- сутність дидактики як галузі педагогіки, що досліджує проблеми навчання;
- своєрідність навчання як виду пізнавальної діяльності, його суттєві особливості, закономірності та специфіку організації в різних типах освітніх закладів;
- принципи, форми, методи, засоби процесу навчання;
- чинники, що визначають сучасні цілі та зміст процесів виховання, навчання та освіти молодого покоління;
- особливості національної системи виховання, шляхи її реалізації педагогічній практиці;
- специфіку процесів навчання та виховання як педагогічного явища, їх закономірності, особливості організації в різних типах освітніх закладів;

- принципи, форми, методи, засоби ефективного виховання молодого покоління;
- шляхи підвищення ефективності управління педагогічними системами;
- зміст основних державних документів, що стосуються системи освіти в Україні взагалі;
- розуміти соціальну роль освіти у вирішенні глобальних проблем людства;
- механізми використання особистісного потенціалу для вирішення педагогічних завдань навчання і виховання;
- напрями і засоби професійного самовдосконалення педагога;
- особливості розвитку педагогічних концепцій, підходів, поглядів в їхньому історико-педагогічному аспекті.

уміти:

- оперувати основними теоретичними поняттями курсу, систематизувати зміст базових понять;
- аналізувати сучасні тенденції реформування і адаптації системи загальної середньої освіти до умов життя (суспільства), що постійно змінюються;
- характеризувати наукові уявлення про закономірності педагогічного процесу, а також обґрунтовувати модель взаємодії «учитель-учень» в середині системи загальної середньої освіти та за її межами;
- виявляти основні складові структури педагогічної діяльності;
- оперувати механізмами використання особистісного потенціалу для вирішення педагогічних завдань навчання і виховання учнів;
- користуватися елементами педагогічної техніки щодо керування своєю власною поведінкою та системою взаємодій «учитель-учень»;
- оперувати педагогічним мисленням, бути здатним до аналітичного осмислення педагогічної дійсності, реалізовувати творчий підхід до визначення педагогічних дій у нестандартних ситуаціях, уміння приймати найбільш вдалі рішення у відповідності до педагогічних закономірностей та принципів навчання і виховання;
- користуватися довідковими матеріалами, критично аналізувати матеріал згідно сучасних тенденцій розвитку загальної середньої освіти в Україні;
- аналізувати й порівнювати особливості розвитку різних систем навчання й виховання та вплив педагогічних поглядів видатних педагогів на них.

Володіти такими професійними компетентностями:

- розуміння та сприйняття етичних норм поведінки стосовно інших людей і стосовно природи (принципи біоетики); розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя;
- здатність учитися; здатність до критики й самокритики;
- креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури та соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності; базові знання

фундаментальних наук, в обсязі, необхідному для освоєння загально-професійних дисциплін;

- вміння використовувати сучасні ефективні засоби роботи з науковою та навчально-методичною літературою; пошуковими освітніми системами у мережі Інтернет;

- здатність реалізовувати навички самостійного вирішення педагогічних проблем на конкретних прикладах.

Екзаменаційний тест складається з 25 питань: 20 (двадцять) завдань тесту – питання закритого типу, де необхідно обрати одну правильну відповідь з чотирьох, що запропоновані в завданні та 5 (п'ять) завдань тесту – встановлення відповідності між чотирма парами об'єктів двох множин різних типів.

Відповіді необхідно вносити до листа відповідей.

Для складання вступного іспиту відводиться дві академічні години (80 хв.).

ПОРЯДОК ОЦІНЮВАННЯ

Питання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді. Кожна правильна відповідь на таке питання оцінюється в 4 (чотири) бали, неправильна – в нуль балів.

Завдання на встановлення відповідності. Встановлення однієї правильної пари відповідності в кожному завданні оцінюється в 1 (один) бал, неправильно встановлена відповідність між двома об'єктами різних множин оцінюється в 0 (нуль) балів.

Максимальна кількість тестових балів, що може отримати вступник - 100. Підсумковий (рейтинговий) бал виставляється за шкалою 100-200. Мінімальний рейтинговий бал – 100 балів, що відповідає 20 тестовим балам.

Підсумковий (рейтинговий) бал
Таблиця переведення тестового бала в шкалу 100-200

Тестовий бал	Шкала 100-200	Тестовий бал	Шкала 100-200	Тестовий бал	Шкала 100-200
0	не зараховано	34	114	68	148
1	не зараховано	35	115	69	149
2	не зараховано	36	116	70	150
3	не зараховано	37	117	71	151
4	не зараховано	38	118	72	152
5	не зараховано	39	119	73	153
6	не зараховано	40	120	74	154
7	не зараховано	41	121	75	155
8	не зараховано	42	122	76	156
9	не зараховано	43	123	77	157
10	не зараховано	44	124	78	158
11	не зараховано	45	125	79	160
12	не зараховано	46	126	80	162
13	не зараховано	47	127	81	164
14	не зараховано	48	128	82	166
15	не зараховано	49	129	83	168
16	не зараховано	50	130	84	170
17	не зараховано	51	131	85	172
18	не зараховано	52	132	86	174
19	не зараховано	53	133	87	176
20	100	54	134	88	178
21	101	55	135	89	180
22	102	56	136	90	182
23	103	57	137	91	184
24	104	58	138	92	186
25	105	59	139	93	188
26	106	60	140	94	190
27	107	61	141	95	192
28	108	62	142	96	194
29	109	63	143	97	196
30	110	64	144	98	198
31	111	65	145	100	200
32	112	66	146		
33	113	67	147		

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Тема 1. Історія педагогіки як наука та навчальна дисципліна

Розвиток освітньо-виховних систем у зарубіжних країнах та в Україні у різні історичні періоди. Зв'язок освіти та виховання з розвитком суспільства. Соціокультурний і персоналістичний підходи до вивчення та розуміння феноменів освіти та виховання.

Тема 2. Педагогіка як наука про виховання

Педагогіка – наука про виховання. Основні етапи становлення і розвитку педагогіки як науки: донауковий, концептуальний, системний. Предмет, завдання, джерела педагогіки; співвідношення між педагогікою як наукою і педагогікою як мистецтвом. Основні категорії педагогіки: виховання, освіта, навчання, розвиток, формування, педагогічний процес та ін. Система педагогічних наук. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

Тема 3. Логіка і методика науково-педагогічних досліджень

Сутність і особливості наукових досліджень у педагогіці. Фундаментальні, прикладні та впроваджувальні науково-педагогічні дослідження. Організація педагогічного дослідження, його структурні елементи.

Поняття про методи науково-педагогічного дослідження, їх класифікація. Емпіричні методи дослідження: спостереження, опитування, педагогічний експеримент, вивчення продуктів діяльності особистості, узагальнення незалежних характеристик, соціометрія, тестування та ін. Теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення та ін. Математичні методи дослідження: реєстрування, ранжування, моделювання, статистичні методи та ін.

Тема 4. Система освіти в Україні

Поняття про систему освіти. Основні положення Закону України "Про освіту", Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. Принципи освіти в Україні. Структура системи освіти в Україні. Характеристика ланок освіти: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта. Заклади освіти.

Тема 5. Загальні закономірності розвитку особистості

Поняття про особистість, її розвиток та формування; рушійні сили розвитку. Фактори розвитку і формування особистості, їх взаємозв'язок. Спадковість і розвиток, різноманітні погляди на проблеми спадковості і розвитку. Вплив середовища на розвиток особистості, поняття соціалізації особистості. Виховання і формування особистості.

Тема 6. Вікові та індивідуальні особливості розвитку особистості

Проблема вікової періодизації в педагогіці. Сучасна педагогічна періодизація дитинства. Вікові кризи. Нерівномірність розвитку. Сенситивні періоди розвитку. Поняття, причини, особливості прояву та наслідки акселерації і ретрадації.

Анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні особливості розвитку дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку. Врахування вікових особливостей у вихованні та навчанні. Індивідуальні особливості особистості. Індивідуальний та диференційований підхід у процесі виховання і навчання.

ДИДАКТИКА

Тема 7. Дидактика як теорія навчання й освіти

Виникнення і розвиток дидактики як складової педагогіки. Співвідношення педагогіки і дидактики. Предмет і завдання дидактики на сучасному етапі. Основні категорії дидактики: процес навчання, викладання, учіння, зміст освіти, методи навчання, форми організації навчання та ін. Загальна теорія навчання і методика викладання окремих предметів. Основні дидактичні концепції: традиційна, педоцентрична та сучасна.

Тема 8. Загальні закономірності та принципи навчання

Поняття закону і закономірності навчання. Характеристика загальних закономірностей навчання. Принципи навчання як категорія дидактики. Характеристика принципів навчання. Науковість навчання. Систематичність і послідовність у навчанні. Доступність навчання. Зв'язок навчання з життям і практикою. Свідомість і активність у навчанні. Наочність навчання. Ґрунтовність і міцність засвоєння знань, умінь і навичок. Індивідуальний і диференційований підхід у навчанні. Емоційність навчання. Правила навчання.

Тема 9. Процес навчання як цілісна система

Сутність процесу навчання, його методологічна основа. Двосторонній характер процесу навчання. Процес наукового пізнання і процес навчання: спільне і відмінне. Викладання і учіння як складники процесу навчання. Функції процесу навчання: освітня, виховна, розвивальна; їх взаємозв'язок. Сутність понять «знання», «уміння», «навички», «компетентності», «компетенції». Види знань. Емпіричні та теоретичні знання. Загальнонавчальні та предметні уміння і навички. Компетентнісний підхід у навчанні.

Структура процесу навчання: цільовий, стимулюючо-мотиваційний змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-регулюючий та операційно-діяльнісний компоненти. Структура діяльності вчителя у процесі навчання: планування, організація навчальних дій, стимулювання, поточний контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів. Психолого-педагогічні основи

діяльності учнів у процесі навчання під керівництвом учителя та під час самостійної роботи.

Діяльність учителя й учня в різних видах навчання. Пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване навчання, навчання за допомогою комп'ютера.

Тема 10. Зміст освіти в сучасній школі

Поняття і сутність змісту освіти, специфічність видів змісту освіти, Теорії формування змісту освіти: теорія матеріальної освіти, теорія формальної освіти, теорія дидактичного утилітаризму.

Джерела і фактори формування змісту шкільної освіти, система критеріїв відбору змісту шкільної освіти. Державні стандарти загальної середньої освіти. Стратегія розвитку варіативної освіти в Україні. Основні джерела змісту освіти: навчальний план, навчальна програма, підручники, їх характеристика.

Тема 11. Загальні методи навчання

Поняття про методи навчання. Двобічний характер методів навчання. Метод і прийом навчання. Методи і засоби навчання. Підходи до класифікації методів навчання в сучасній дидактиці.

Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності: словесні, наочні, практичні, індуктивні і дедуктивні, репродуктивні і проблемно-пошукові та ін.

Методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності: змагання, пізнавальні ігри, заохочення, покарання, роз'яснення суспільної та індивідуальної значимості навчання, пред'явлення навчальних вимог та ін.

Методи контролю і самоконтролю в навчанні: усний і письмовий контроль, дидактичне тестування, програмований контроль, спостереження, самоперевірка та ін.

Проблема удосконалення і оптимального вибору методів навчання.

Тема 12. Форми організації навчання

Поняття про форми організації навчання та форми навчання. Класифікація форм організації навчання. Форми організації навчання та їх розвиток у дидактиці – індивідуальна, індивідуально-групова, класно-урочна, белл-ланкастерська, маннгеймська, дальтон-план, бригадно-лабораторна, план Трампу та ін.

Урок як цілісна система. Зв'язок уроку з іншими формами організації навчання. Типологія і структура уроку. Нестандартні уроки. Організація навчальної діяльності учнів на уроці. Основні вимоги до уроку.

Підготовка учителя до уроку. Тематичне і поурочне планування. Аналіз та самооцінка уроку. Проблема підвищення ефективності уроку в сучасній школі.

Позаурочні форми організації навчання: семінарські заняття, практикуми, факультативні заняття, навчальні екскурсії, додаткові групові та індивідуальні заняття, предметні гуртки, домашня навчальна робота.

Тема 13. Діагностика навчання

Поняття діагностики навчання. Функції і принципи діагностування. Сутність контролю навчання як дидактичної категорії. Види контролю: попередній, поточний, тематичний, періодичний, підсумковий та ін. Форми і методи контролю, їх характеристика. Оцінювання та облік результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. Рейтингова система та особливості її застосування в сучасній школі.

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

Тема 14. Процес виховання

Сутність процесу виховання. Двосторонній характер процесу виховання. Особливості процесу виховання: цілеспрямованість, двосторонність, неперервність і тривалість, багатогранність, віддаленість результатів та ін. Структура процесу виховання, характеристика її складників.

Тема 15. Загальні закономірності і принципи виховання

Поняття закону, закономірності, принципу виховання. Характеристика закономірностей виховання: активності дитини, врахування актуальних потреб, необхідності спільно-індивідуальної діяльності вихователя і вихованця, демонстрації любові на адресу вихованця, забезпечення ситуації успіху у вихованні, забезпечення «прихованого» характеру виховання, цілісності виховних впливів та ін. Особливості і специфіка принципів виховання. Основні принципи виховання: гуманізму, демократизму, природовідповідності, культуровідповідності, індивідуалізації, опори на позитивне, пріоритету загальнолюдських цінностей, взаємозв'язку виховання з життям, практикою, єдність і взаємозв'язок виховних впливів та ін.

Тема 16. Зміст виховання

Зміст виховання як педагогічна проблема. Вимоги, що висуваються до змісту виховання на сучасному етапі. Напрями виховання: розумове, естетичне, моральне, трудове, фізичне, патріотичне, екологічне, статеве, економічне та ін. Завдання основних напрямів всебічного розвитку особистості. Сутність і завдання розумового виховання. Основні шляхи і засоби розумового виховання. Сутність світогляду, його види, структурні компоненти.

Тема 17. Загальні методи виховання

Поняття про сутність методів, прийомів і засобів виховання. Умови, що визначають вибір методів, засобів і прийомів виховання. Класифікація методів виховання.

Методи формування свідомості особистості (бесіда, лекція, диспут, дискусія, переконання, навіювання, приклад). Методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки (привчання, тренування, педагогічна вимога, громадська думка, створення виховуючих ситуацій).

Методи стимулювання діяльності і поведінки (гра, змагання, заохочення, покарання).

Система засобів виховання. Засоби всебічного розвитку особистості. Взаємозв'язок методів і засобів виховання.

Тема 18. Форми організації процесу виховання

Поняття про форми організації процесу виховання, їх класифікація. Індивідуальні, групові, колективні та масові форми організації процесу виховання. Організація і проведення виховної справи.

Тема 19. Учні́вський колектив і його роль у формуванні особистості

Поняття про колектив, його ознаки, функції та види. Дитячий колектив, його основні аспекти. Структура учнівського колективу. Стадії і перспективи розвитку учнівського колективу. Колектив і особистість. Педагогічне керівництво колективом.

Тема 20. Взаємодія школи, сім'ї та громадськості у справі виховання

Форми і методи роботи вчителя, класного керівника з батьками учнів. Діяльність педагогів у формуванні педагогічної культури батьків. Залучення громадськості до виховання дітей.

ТЕОРІЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

Тема 21. Управління загальноосвітнім навчальним закладом

Структура органів управління освітою в Україні та їх діяльність. Інспектування загальноосвітніх навчальних закладів. Внутрішкільне управління. Керівництво навчально-виховної роботи школи, його функціональні обов'язки. Вимоги до керівника школи.

Тема 22. Планування та облік роботи загальноосвітнього навчального закладу

Система планування роботи в загальноосвітньому навчальному закладі: перспективний план, річний план навчально-виховної роботи, графічний план організаційної, методичної і позакласної роботи, план-графік внутрішкільного контролю, план роботи громадських організацій. Облік роботи загальноосвітнього навчального закладу.

Тема 23. Методична робота в загальноосвітньому навчальному закладі

Зміст і методика роботи педагогічної ради. Предметні методичні об'єднання. Самоосвіта учителів. Організація допомоги молодому вчителю. Впровадженню в практику передового педагогічного досвіду. Атестація педагогічних кадрів.

Тема 24. Учитель сучасної школи

Характеристика понять «учитель», «викладач», «вихователь», «педагог». Функції вчителя. Вимоги до вчителя. Педагогічна майстерність учителя, її складники.

РОЗВИТОК ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Тема 25. Провідні чинники та стратегії розвитку освіти в сучасних умовах

Глобалізація як чинник впливу на розвиток освіти. Проблеми економічної ефективності освіти. Провідні стратегії розвитку освіти у різних регіонах світу. Безперервність як провідний принцип реформування освітніх систем. Тенденції розвитку системи дошкільного виховання. Особливості реформаційних процесів на етапі початкового навчання. Середня освіта: сучасний стан та перспективи розвитку. Місце та роль приватних закладів у сучасних освітніх системах. Основні напрями розвитку системи середньої професійної освіти. Тенденції розвитку системи вищої освіти. Вища освіта в умовах Болонського процесу. Провідні напрями та стратегії педагогічної освіти. Освіта дорослих.

Загальна характеристика перспектив розвитку освітніх систем в сучасному світі. Характеристика освітньої системи в США. Характеристика освітньої системи у Великобританії. Характеристика освітньої системи в Німеччині. Характеристика освітньої системи у Франції. Характеристика освітньої системи в Японії. Загальні тенденції реформування сучасних освітніх систем.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Тема 26. Виникнення виховання й освіти у світовій суспільній цивілізації

Предмет і завдання історії педагогіки, її джерела та методи. Підходи світової науки до виникнення виховання як суспільного явища.

Виховання в умовах первіснородового суспільства, його зв'язок з трудовою діяльністю людей. Характер виховання у первісному суспільстві. Соціальне розшарування суспільства і виникнення нерівності у вихованні в період розкладу первісного ладу. Виникнення організованих форм виховання.

Виховання й навчання в найдавніших рабовласницьких країнах: Єгипті, Індії, Китаї, Персії. Система виховання й освіти в рабовласницьких державах Древньої Греції (Спарта, Афіни). Проблеми виховання у філософських вченнях Стародавньої Греції (Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель). Освіта в епоху еллінізму (Плутарх).

Виховання і школа у Стародавньому Римі. Питання виховання та освіти в працях Квінтіліана.

Тема 27. Виховання й школа епох Середньовіччя та Нового часу

Культура і наука на ранніх етапах розвитку феодалізму. Вплив християнства на виховання й педагогічну думку. Церковні школи. Рицарське виховання. Схоластика і її видатні представники Фома Аквінський, П'єр Абеляр. Виникнення і розвиток університетів, різних видів міських шкіл.

Школа і педагогічна думка епохи Відродження (XIV – XVI ст.). Педагогічна тріада: класична освіта з опорою на античність, фізичний розвиток і громадське виховання. Педагогічні погляди Вітторіно да Фельтре і його “Будинок радості”. Ідеї Т. Мора про загальну освіту для всіх дітей, про виховання молоді у процесі трудової діяльності. Гуманістична спрямованість педагогічних поглядів Т. Кампанелли, М. Монтеня, Ф. Рабле, Еразма Роттердамського.

Демократичний рух в XVI – XVII ст. і виділення педагогіки в самостійну галузь знання. Педагогічна концепція Я.А. Коменського як органічна частина його плану перебудови людського суспільства. “Велика дидактика” як наслідок попереднього розвитку теорії і практики навчання та виховання. Мета виховання. Принципи виховання. Вікова періодизація розвитку дітей і система шкіл за Я.А. Коменським. Зміст освіти і методи навчання. Організація процесу навчання. Моральне виховання і дисципліна в школі. Вимоги до вчителя. Значення спадщини Я.А.Коменського для розвитку педагогічної науки і шкільної практики.

Вплив англійської буржуазної революції XVII ст. на теорію і практику виховання. Педагогічна концепція Дж. Локка. Мета і завдання виховання. Зміст й методи виховання та освіти джентльмена. Питання фізичної праці дітей у педагогічній концепції Дж. Локка. Психологічні думки Дж. Локка.

Невідповідність шкільної справи у західноєвропейських країнах у XVIII ст. вимогам капіталізму, що розвивається. Педагогічні ідеї французьких філософів-матеріалістів К.А. Гельвеція та Д. Дідро. Їх вчення про роль середовища і виховання у формуванні особистості.

Соціальні погляди Ж.-Ж. Руссо і його ставлення до феодальної культури. Концепція природовідповідного загальнолюдського виховання. Педагогічний роман “Еміль, або Про виховання”. Періодизація життя дитини і особливості виховання та навчання в кожному із вікових періодів. Роль праці у вихованні і житті людини. Проблема сімейного і суспільного виховання. Розвиток і трансформація педагогічних поглядів Ж.-Ж. Руссо у педагогіці XX ст.

Тема 28. Західноєвропейська педагогіка XIX – XX ст.

Особливості розвитку школи і педагогіки на заході за нового часу.

Педагогічні ідеї і діяльність Й.Г. Песталоцці. Ідея розвиваючого навчання. Теорія елементарної освіти. Вклад Й.Г. Песталоцці у розробку дидактики й методики початкового навчання. Навчання і продуктивна праця в педагогічному досвіді швейцарського педагога. Його думки про зміст і методи морального виховання. Вплив демократичних ідей Й.Г. Песталоцці на розвиток педагогічної теорії і шкільної практики.

Ідеї німецьких педагогів – філантропистів І.В. Базедова та Хр.Г.Зальцмана. Неогуманізм у педагогіці і шкільній практиці. В. Гумбольдт та його освітні проекти.

Дошкільна педагогіка. “Виховання людини” та теорія гри Фрідріха Фребеля.

Громадсько-педагогічна діяльність А. Дістервега, його дидактичне вчення. Праця Дістервега “Керівництво до освіти німецьких учителів”. Розробка проблем розвиваючого і виховуючого навчання. Принципи і правила навчання. Вимоги до вчителя і його підготовки. Вплив ідей А. Дістервега на подальший розвиток педагогіки.

Педагогічна теорія Й. Гербарта. Філософсько-психологічне обґрунтування педагогіки як науки. Ідеалізм і метафізичність його світоглядних позицій. Концепція виховуючого навчання. Вчення Гербарта про керівництво дітьми. Теорія багатостороннього інтересу. Структура процесу навчання і його ступені. Зміст і методи морального виховання за Гербартом. Діяльність послідовників Гербарта.

Соціально-педагогічний експеримент Р. Оуена. Його вчення про формування людського характеру. Соціально-педагогічний досвід Р. Оуена у Нью-Ленарку. Досвід поєднання навчання з продуктивною працею в общинах Нова - Гармонія (США) та Гармоні-Холл (Англія).

Соціальна педагогіка як вияв педагогічного традиціоналізму. Ідеї представників соціальної педагогіки Е. Дюркгейма (його концепція виховання як залучення кожного члена суспільства до “колективних уявлень” свого часу), П. Наторпа (його погляди на важливість виховання волі).

Антропологічна концепція Рудольфа Штайнера. Ідея цілісного виховання. Школа у Вальфдорфі. Традиції вальдорфської школи Р. Штайнера і їхнє сучасне продовження.

Овід Декролі і реформаторська педагогіка.

“Нові школи” і погляди на їхню сутність А. Фер’єра, О. Демолена.

Ідея “громадянського виховання” і трудової школи у спадщині Г. Кершенштейнера.

Здобутки експериментальної педагогіки, досягнуті А. Лаєм (школа дії), А. Біне, Е. Клапаредом, Е. Торндайком. Педагогіка особистості (Е. Вебер, Г. Гаудінг, Ф. Ганеберг, Е. Лінде, Г. Шаррельман).

Педологія – наука про дитину (С. Холл, О. Крісмен).

Педагогічні погляди на дошкільне виховання Марії Монтесорі.

Джон Дьюї – яскравий представник педагогічного “інструменталізму” і прихильник методу навчання шляхом діяльності. Педоцентризм Д. Адамса, Х. Рагга, А. Шумахера.

Традиції вальдорфської школи Р. Штайнера і їхнє сучасне продовження.

Педагогічна технологія С. Френе.

Експериментальні школи США (У. Кілпатрік і метод проєктів, К. Уошборн і Вінетка-план, Е. Паркхерст і Дальтон-план).

Екзистенціалістична педагогіка і погляди Ж.-П. Сартра.

Науково-теоретична і практична діяльність Януша Корчака. Виховна система Я. Корчака.

Сучасні дидактичні концепції Заходу (традиційна парадигма, раціоналістична модель, феноменологічний напрям).

Теоретичні концепції виховання (соціалізаторська парадигма і біопсихологічний напрям).

Напрями модернізації навчально-виховного процесу у зарубіжній школі.

Тема 29. Школа і педагогіка Київської Русі

Виховання у східних слов'ян. Зумовленість характеру виховання, його змісту, форм і методів географічним положенням, природними та соціальними умовами становлення української народності. Створення буквенно-звукової графіки письма. Становлення феодальної держави та прийняття християнства як основні чинники розвитку грамотності на Русі. Значення реформ Володимира Святославича для розвитку освіти. Сутність поняття “книжне вчення”. “Школи грамотності” та “школи книжного вчення” в Київській Русі, особливості навчання і виховання в них. Методи вивчення азбуки (буквоскладальний метод). Пам'ятники педагогічної думки XI – XIII ст. (“Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Ізборнік Святослава”, “Повість минулих літ”). “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона – перша праця з вітчизняної дошкільної педагогіки. Народна педагогіка про засоби і методи виховання.

Тема 30. Освіта, виховання, педагогічна думка і соціальна допомога у XV – XVIII ст.

Вплив на розвиток української культури та освіти феодальної роздробленості, перебування українських земель в складі Польщі, Литви, Угорщини та Молдовії. Ослаблення значущості освіти в Україні. Посилення впливу латинських та католицьких шкіл. Школи при монастирях. Павло Русин, Юрій Дрогобич.

Розвиток шкільництва в Галицько-Волинській державі.

Характер освіти в Україні в XVI ст.

Елементарні школи, колегіуми. Церковні православні школи. Приходські школи, школи підвищено-елементарного рівня.

Виникнення друкарства. Видавнича діяльність українських першодрукарів. Перші друковані навчальні книги (Слов'янорусський буквар І. Федорова).

Виникнення і роль братських шкіл. Львівська братська школа. Київська братська школа. Відкриття Острозької Академії. Києво-Могилянська Академія: виникнення, етапи розвитку і становлення. Просвітницька та культурна діяльність П. Могили. Демократичні ідеї освіти й виховання в українській педагогіці епохи Відродження. Творчість М. Смотрицького. «Граматика Мелетія Смотрицького». Діяльність П. Беренди, його енциклопедія. «Риторика» І. Галятовського. Педагогічні погляди Є.

Славинецького, С. Полоцького. Педагогічна діяльність С. Яворського. Ф. Прокопович та його роль у розвитку педагогічної думки в Україні.

Розвиток українського шкільництва у ХУІІІ ст. Рівень освіти на Лівобережжі та Слобідській Україні. Діяльність козацьких шкіл. Полкові початкові школи. Січові школи. Головна січова школа (1754 – 1768). Парафіяльні школи. Колегіуми Харківський, Чернігівський, Переяславський. Діяльність мандрівних дяків. Втрата Української автономії (1755) та зруйнування Січі. Реформа 1786 р. Російської імперії та зміни в освіті. Освітня політика Катерини ІІ. Наказ 1789 р. про закриття українських шкіл та заборону української мови у навчальних закладах.

Життя та діяльність Г. Сковороди (1722 – 1794). Принципи та завдання виховання у педагогічних поглядах Г. Сковороди.

Стан розвитку освіти на західноукраїнських землях.

Тема 31. Розвиток педагогіки в Україні першої половини ХІХ ст.

Знищення елементів української освіти російським царатом та процеси уніфікації в освітній галузі. Реформування системи освіти за правління Олександра ІІ. Статут 1804 р. і його наслідки. Реакційна сутність Статуту, виданого Миколою І (1828). Стан освіти і школи. Кирило-Мефодіївське товариство і його освітня програма.

Загальна характеристика освітніх установ України у першій половині ХІХ ст. (церковнопарафіяльні школи, повітові школи, гімназії, ліцеї, університети). Відкриття Харківського університету (1805). Відкриття Київського університету (1834). Виникнення і розвиток Гімназії вищих наук у Ніжині (1820). Львівський університет: етапи становлення і розвитку. Духовні семінарії. Духовні училища. Приходські (початкові) школи. “Інститути шляхетних дівчат”. Єпархіальні школи. Недільні школи (кінець 50-х рр.). Русифікація навчання у навчальних закладах.

Тема 32. Розвиток педагогіки в Україні у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Громадсько-педагогічний рух в Україні 60-х рр. ХІХ ст. Створення Громад на Україні (Київська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська та ін.), їх значення у розвитку ідей національної освіти. Визначні діячі-громадівці (Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, О. Русов та ін.). Просвітницька діяльність Громад. Недільні школи.

Життя, педагогічна діяльність та педагогічна спадщина К. Ушинського.

Діяльність земств у галузі освіти. М. Корф.

Політика царського уряду щодо освіти українців. Валуєвський циркуляр. Емський указ. Шкільні реформи в Російській імперії у 60-80 рр. ХІХ ст. Типи навчальних закладів. Відкриття Новоросійського університету (1865).

Вплив подій 1905 р. на умови розвитку української педагогічної думки Просвітницькі товариства. Роль і значення української преси у

розробці проблем національної школи («Рада», «Громадська думка» та ін.). Педагогічний журнал «Світло». Створення національних підручників. Просвітницька діяльність та педагогічні ідеї Б. Грінченка. Внесок у розвиток української педагогіки С. Русової. Педагогічна спадщина С. Васильченка.

Особливості розвитку народної освіти в другій половині XIX – на початку XX ст. на землях Західної України. Відкриття Чернівецького університету (1875). Педагогічні погляди Ю. Федьковича та І. Франка.

Тема 33. Просвітницька діяльність та педагогічні ідеї українських вчених, письменників і громадських діячів

Життя і педагогічна творчість М. Костомарова. Викладацька та просвітницька діяльність. Етнографічні розвідки.

Ідеї національного виховання у спадщині М. Драгоманова. Просвітницька діяльність М. Драгоманова.

Педагогічні погляди Т. Шевченка (1814 – 1861). Освітньо-виховний ідеал. Сімейне виховання. «Букварь Южнорусский».

Освіта в Західній Україні на початку XIX ст. та пробудження національної самосвідомості. Стан освіти в Східній Галичині, на Буковині та в Закарпатті. Боротьба українців за рідну мову та проти політики австро-угорської імперії у галузі освіти. «Руська трійця». «Русалка Дністрова».

Педагогічні погляди та діяльність О. Духновича (1803 – 1865).

Внесок у розвиток педагогічної думки прогресивних діячів другої половини XIX – початку XX ст.: М. Драгоманова, М. Грушевського, О. Музиченка, Я. Чепіги, Є. Чикаленка). Просвітницька діяльність Х. Алчевської. Педагогічна спадщина Т. Лубенця.

Тема 34. Освітньо-виховна та соціально-педагогічна діяльність земств у другій половині XIX – на початку XX ст.

Земські школи у системі початкової освіти Російської імперії. Професійна освіта. Матеріальна підтримка учнів, які походили із найбідніших родин. Земські стипендії.

Поняття соціально-педагогічної підтримки дітей та соціально-педагогічної діяльності. Педагогічні характеристики дітей, які потребують захисту. Теоретичні засади здійснення соціально-педагогічної діяльності. Земська система виховання дітей-сиріт. Соціально-педагогічна підтримка дітей, які скоїли правопорушення. Становлення державної системи соціально-педагогічної підтримки.

Тема 35. Освітньо-виховна та соціально-педагогічна діяльність церкви

Структура педагогічної діяльності церкви. Церковно парафіяльні школи та їх роль в історії українського шкільництва. Православні об'єднання, братства, союзи, попечительства у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей. Православні монастирі, як осередки виховання сиріт та

безпритульних дітей.

Тема 36. Освітньо-виховна та соціально-педагогічна діяльність громадських організацій (друга половина XIX – початок XX ст.)

Виправне виховання. О. Кістяківський як основоположник вітчизняного виправного виховання. Місце благодійних організацій у суспільному житті України. Соціально-педагогічна підтримка дітей, позбавлених батьківського піклування. Поняття виправного системи виправного виховання. Просвітницька діяльність громадських організацій.

Тема 37. Роль приватної благодійності в освіті та вихованні (друга половина XIX – початок XX ст.)

Педагогічна діяльність династій українських меценатів-поміщиків та підприємців. Родини Терещенків, Харитоненків. Г. Галаган та колегія П. Галагана. Благодійна діяльність видатних вітчизняних педагогів та їхніх родин (Алчевські, Ушинські).

Тема 38. Педагогіка часів Української революції

Боротьба за українську школу в період визвольних змагань українського народу (1917 – 1920). Освітня політика українських урядів (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії). Курс на розбудову національної школи та відображення цього в державних документах про освіту. Педагогічні погляди М. Грушевського. Внесок у розбудову рідної школи перших національних міністрів (І. Стешенка, М. Василенка, П. Холодного, І. Огієнка). Педагогічна спадщина С. Русової.

Тема 39. Українська педагогіка радянських часів

Освітньо-педагогічні перетворення на центральних українських землях з часу встановлення радянської влади. Діяльність Народного комісаріату освіти (НКО) у справі реформування освітньої галузі. «Положення про єдину трудову школу УСРР» (1919). Основні засади побудови нової школи в Україні.

Розвиток української системи освіти у напрямі соціального захисту дітей на основі «Декларації Наркомосу УСРР про соціальне виховання дітей» (1920) та постанови НКО «Про дитячі будинки». Г.Гринько та Я. Ряппо – теоретики та організатори нової системи освіти.

Радянізація освіти. «Кодекс законів про народну освіту УСРР» (1922). Освітня робота і боротьба за соціалізм. Роль народних комісарів освіти О.Шумського (1924 – 1927 рр.) і М. Скрипника (1927 – 1933 рр.) у справі українізації.

Пошуки нових шляхів розвитку освіти. Орієнтація на передову педагогічну думку Західної Європи та США. Вплив на українську школу педагогічних поглядів Дж. Дьюї. Особливості змісту освіти у комплексних навчальних програмах. Авторські концепції комплексності (Г. Іваниця, О. Музиченко, І. Соколянський, Я. Чепіга). Комплексно-проектна (1930) та

проектна (1931) системи навчання. Швидкоминучість ідеї інтеграції у зв'язку із зміною освітньої парадигми.

Розвиток педології як науки про виховання дитини. Видатні вчені – представники педологічної науки (О. Залужний, І. Соколянський, В. Протопопов).

Педагогічна система А. Макаренка. Життя та діяльність вченого. Основні положення теорії А. Макаренка про колектив. Особливості використання праці як фактору виховання. Засади родинного виховання у творчості вченого.

Уніфікація освітньої галузі у 1930 – 1940-х рр. Постанови ЦК ВКП (б) про організацію і зміст роботи радянської школи. Українська школа в роки Другої світової війни.

Українське шкільництво на західноукраїнських землях.

Процеси демократизації в країні та їх вплив на школу.

Зміст закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958): запровадження загальної обов'язкової восьмирічної освіти; визначення типів навчальних закладів, що давали повну середню освіту (середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням, вечірні (змінні) середні загальноосвітні школи з трирічним терміном навчання, технікуми, середні спеціальні навчальні заклади); школи-інтернати. Позитивні та негативні риси цього закону.

Переведення середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням з одинадцятирічного на десятирічний термін навчання. Предметні комісії, розробка навчальних планів і програм. Реформування організації змісту середньої освіти.

Розвиток середньої, вищої та професійної освіти у 60 – 70 рр. Перехід початкової школи від чотирирічного циклу навчання до трирічного. Обов'язковість середньої освіти. Сутність постанови «Про заходи дальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи УСРС» (1966). Зміни у змісті освіти. Навчальні плани та програми.

В. Сухомлинський – видатний український педагог-гуманіст. Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті педагогіки В. Сухомлинського. В. Сухомлинський про виховання особистості.

Розвиток українського шкільництва за умов зміцнення тоталітарного режиму (70 – 80 рр.). Освітня політика урядів Радянського Союзу та її вплив на розвиток української освіти. «Статут середньої загальноосвітньої школи» (1970) і визначення завдання середньої школи як єдиної, трудової і політехнічної. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальший розвиток загальної школи» (1972). «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту» (1973). Зміни у змісті освіти. Суть і зміст виховання в радянській школі в 60 – 80 рр. Постанови уряду про мову навчання, спрямовані у напрямі русифікації української молоді.

Постанова «Про додаткові заходи щодо вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах УРСР» (1983).

Криза освіти. Спроби уряду Радянського Союзу щодо реформування освіти та причини їх невдачі (Постанова “Основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи” 1984. Подальша русифікація української школи. Громадський рух за перебудову освіти в Україні. Закон про мову (1989).

Проголошення незалежності України (1991) – можливість і потреба будівництва національної освіти в Україні.

Тема 40. Освіта в незалежній Україні

Найважливіші напрями відродження освіти в Україні. Інтеграція національної освіти України у світовий освітній простір. Обов’язки держави щодо здійснення загальної середньої освіти в Україні. Закон України “Про освіту” (1991; 1996). Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI ст.” 1993). “Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад” (1992).

Концепції національного виховання (1994; 1996). Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи (1992).

Створення Академії педагогічних наук України (1992) і її роль у розвитку національної педагогічної науки.

Конституція України (1996) про освіту. Положення про ступеневу систему освіти в Україні (1993).

Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку. Указ Президента України “Основні напрями реформування вищої освіти в Україні”(1995). “Положення про державний вищий навчальний заклад освіти” (1996). Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в Україні.

Закон України “Про загальну середню освіту” (1997).

Інноваційні процеси, нові типи шкіл. Педагогічні технології. Позашкільні заклади.

Реформування українського шкільництва на початку XXI ст.

Інформаційні джерела

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Горчакова О. А., Руссол В. М. Педагогіка: навчальний посібник. Львів : “Новий Світ 2000”, 2020. 567 с. URL: <https://ns2000.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/Pedahohika.pdf>
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. Кн.1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.; Кн.2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. 344 с.
3. Бондар В.І. Дидактика : підручник для студ. вищих пед. навч. закладів. Київ: Либідь, 2005. 264 с.

4. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр “Академвидав”, 2007. 617 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/volkova.pdf>
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с. URL: http://kipt.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/Pedagogika_Zaychenko.pdf
6. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.
7. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Кондор, 2005. 667 с.
8. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч.посібник. Київ, 2007. 656 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/347-pedagogka-moyseyuk-n.html>
9. Нагачевська З.І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 144 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5936/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%97.%D0%86.%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0%202020.pdf>
10. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Каравела, 2007. 576 с.
11. Практикум з педагогіки: навч. посібник / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. 464 с.
12. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 560 с. URL: http://odnorobivka.edu.kh.ua/Files/downloads/Fitsula_M_M_-_Pedagogika_Alma-mater_-_2002.pdf
13. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посібник. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.
14. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
15. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2006. 422 с.
16. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А.П.Н., 2002. 224 с.
17. Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.) : монографія / О. В. Сухомлинська, Н. П. Дічек, Л. Д. Березівська та ін. Київ : Педагогічна думка, 2013. 620 с.
18. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у двох книгах. Київ : Слово, 2010. URL: http://megalib.com.ua/book/9_Istoriya_pedagogiki_Kniga_I_Istoriya_zarybijno_i_pedagogiki.html
19. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка XX ст. Тернопіль: Обласне книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1996. 290 с.
20. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 360 с. <https://uchebnik-online.net/book/875-istoriya-pedagogiki-navchalnij-posibnik-levkivskij-mv.html>
21. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки. Київ : Знання, 2006. 447 с.

22. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березовська та ін. – Київ: Наук. світ, 2003. 418 с.
23. Нариси з історії педагогічної думки (перша третина XX століття): монографія / О. С. Радул, Т. О. Кравцова, С. В. Куркіна та ін. Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2015. 311 с.
24. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933 / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : «Заповіт», 1996. 302 с.
25. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. Суми: СумДПУ, 2000.

Програму розглянуто і схвалено на засіданні Вченої ради Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (протокол № 8 від 29 березня 2024 року).

Голова фахової експертної комісії

Тамара ЯНЧЕНКО